

Verzamelkamp wordt herdenkingsplek

Kazerne Dossin in Mechelen vertelt verhaal van de Jodenvervolgning

De Vlaamse stad Mechelen is vooral bekend om zijn historische gebouwen, de bierbrouwerij en de prachtige altaarstukken van Rubens in twee van zijn kerken. Aan de rand van het centrum staat ook nog de achttiende-eeuwse Kazerne Dossin, die in de recente geschiedenis een lugubere rol kreeg toebedeeld.

Nicole van der Steen
is redacteur van Kleio.

In 1942 werd het gebouw door de Duitse bezetter uitverkoren als *Sammellager*, vanwege de ideale ligging tussen Antwerpen en Brussel, waar grote Joodse gemeenschappen woonden. De kazerne is gebouwd als een gesloten rechtehoek, slechts toegankelijk door een kleine poort. Ernaast liep een spoorlijn. Hiervandaan werden tussen 1942 en 1944 25.484 Joden en 352 Roma en Sinti weggevoerd naar Auschwitz-Birkenau. Van hen bleken bij de bevrijding van de kampen in het oosten nog 1395 mensen in leven. De kazerne zelf is inmiddels verbouwd tot appartementencomplex; de binnenplaats, waar de verzamelde Joden en 'zigeuners' werden vastgehouden, is een groene binnentuin geworden. Sinds september 2012 bevat de rechtereuleug een herdenkingsruimte, het Memoriaal. Van elke

gedepoteerde wordt de naam hardop genoemd (ingesproken door leerlingen van zeventien Belgische scholen) en het portret getoond. Hier worden ook wat persoonlijke eigendommen van gedepoteerden tentoongesteld. In november van dat jaar werd tegenover de oude kazerne een hagelnieuw Museum en Documentatiecentrum geopend. Dit bijzondere gebouw, hoog en vijfhoekig, en gesloten als een wachttoren, heeft een symbolisch ontwerp. In de punt kijken de grote ramen uit over de stad; aan de kant van de kazerne zijn de vensters dichtgemetseld met 25.000 witte stenen, een voor elke gedepoteerde Jood. Drie van de vier etages zijn ingericht als tentoonstellingsruimte. Langs de gehele wand, die aan één zijde over alle verdiepingen doorloopt, zijn portretfoto's van gedepoteerden aangebracht, in

Tentoonstellingswand met op de achtergrond de muur met portretten van gedepoteerden. Foto: Christophe Ketels.

UITROEIINGS
EXTERMINATION

chronologische volgorde van deportatie. Achten-twintig transporten vertrokken van hier: van elk gedeporteerd persoon zijn de gegevens bekend, van de meesten zijn er ook foto's. In zwart-wit zijn de foto's opgenomen van wie de kampen niet overleefde; wie terugkeerde is in sepia afgebeeld. Al kijkend dringt zich het besef op dat de wand met de eerste duizenden foto's wel heel egaal zwart-wit lijkt.

Krachtig statement

Alle gedeporteerden hebben een plekje op de muur gekregen. Als (nog) geen foto bekend is, is een silhouetje opgenomen. Nog steeds worden die silhouetjes af en toe vervangen door een teruggevonden portret: nabestaanden kunnen ook zelf online foto's aanleveren, die later met een kleine ceremonie op de wand worden aangebracht. De fotowand vol herkenbare individuen is bedoeld als een krachtig statement tegenover de foto's van de opgezweepte massa's die de jacht en moord op deze mensen mogelijk maakten. Bovendien wordt met al die gezichten van echte mensen, die ooit particuliere levens in vrijheid hadden, de anonimiteit van de massa gedeporteerden doorbroken: een moderne insteek die in Nederland bijvoorbeeld met het boek (en de tentoonstelling) *De Jodenvervolging in foto's* (2019) werd gehanteerd. Aan de zijwand, naast de tentoonstellingsruimtes, is steeds een verwijzing naar de onderdrukking van verschillende groepen opgenomen. De thema's die hier aan de orde komen zijn onder meer migratie, collectief geweld en groepsdruk. Hier wordt getoond dat de verschijnselen 'daders' en 'meelopers' van alle plaatsen en tijden zijn, evenals de mogelijkheden om in verzet te komen. Het is een bewuste keuze van het museum wel

de link te leggen met actuele kwesties, maar daar relatief weinig plaats voor in te ruimen: de Holocaust was in zijn vorm een uniek en niet te bagatelliseren verschijnsel. Te veel nadruk op eerdere en latere genocides, hoe betreuenswaardig ook, betekent minder ruimte voor het specifieke leed van de Joden.

Aan het begin van het bezoek wordt een introductiefilm getoond die in vogelvlucht de geschiedenis van het antisemitisme en het nazisme en van de uit België gedeporteerde Joden vertelt, maar ook de bedoelingen van het museum verheldert. Daarom bevat de film ook beelden van onder meer het gesegregeerde Zuiden van de VS, de apartheid en de Rwandese genocide: zulke grootschalige misdaden beginnen altijd met uitsluiting. Het museum draagt zijn boodschap uit met beeldmateriaal, dat vooral in reproducties en uitvergrotingen wordt getoond: foto's, propagandamateriaal, documenten, maar ook film- en geluidsfragmenten en gefilmde interviews zijn in ruime mate aanwezig.

Links en onder:
Fotowanden in Kazerne Dossin. Foto: Christophe Ketels.

Georganiseerd geweld

De vaste tentoonstelling is opgebouwd uit drie thema's, chronologisch gerangschikt en (met het beklimmen van de trappen) oplopend in de beklemming die ze bij de bezoeker oproepen. Op de eerste etage draait het om het thema 'massa' (1920-1940). De gehele wand wordt hier ingenomen door een opgeblazen foto van het uitgelaten publiek op het Belgische muziekfestival Tomorrowland, editie 2012. Als tegenhanger is hier de propagandafilm *Triumph des Willens* te bekijken, waarin de uitzinnige massa bij het nazi-partijcongres van 1934 in Neurenberg is geregistreerd. Zo wordt duidelijk hoe gemakkelijk een massa mensen te manipuleren is. In deze ruimte draait het vooral om de Joden en de Roma en Sinti die begin twintigste eeuw naar België waren gemigreerd en voor het grootste deel in armoede leefden. Deze economische en politieke vluchtelingen vormden ►

een zeer diverse groep mensen, die houvast bij elkaar zochten. In het najaar van 1940 werden de Joden verplicht zich te laten registreren. Op de tweede etage is het thema ‘angst’ (1940-1942). Hier is de rode draad het begin van het georganiseerde geweld tegen de Joden, die steeds meer als aparte groep geïsoleerd zijn geraakt. De wand wordt in beslag genomen door een opgeblazen foto van ‘Tank man’, de Chinese man die in 1989 met zijn tasje pal voor de tank op het Plein van de Hemelse Vrede stond. Volgens het museum staat de foto symbool voor de vraag naar de zin van verzet tegen een totalitair regime: het verzet van deze eenling leek volstrekt zinloos, maar hij groeide uit tot een icoon. De meesten die zich tussen 1940 en 1944 verzetten zijn, zoals de man op de foto, anoniem gebleven, maar gingen de geschiedenis in als ‘stille helden’. Op deze etage wordt verteld over isolatie, razzia’s en deportaties; weliswaar ook over verzet, maar tegen de tijd dat het gewapende verzet tegen de Jodenvervolging op gang kwam, einde 1942, waren al 17.000 mensen weggevoerd.

De derde etage wordt beheerst door ‘dood’ (1942-1944). Hier zijn in een lange gang, tussen zwarte muren, bekende en onbekende foto’s uit het ‘Höcker-album’ met lachende, ontspannen nazi’s in de kampen of op ‘personeelsuitjes’ te zien. Op de muur ertegenover hangen foto’s uit het ‘Lili Jacob-album’ (of Auschwitz-album) van de

Hélène Zylberszac.

Websites

- In België bezoeken schoolklassen het museum onder meer in het kader van burgerschapsonderwijs en de vorming van historisch bewustzijn. Op de website van Kazerne Dossin staat informatie over lespakketten en verschillende programma’s voor leerlingen, met een link naar de introductiefilm: tiny.cc/K1kaz1.
- Over het memoriaal (dat volledig gerenoveerd de deuren opende op 27 januari 2020): tiny.cc/K1kaz2.
- Een apart deel van de website van het museum is gewijd aan Hélène Zylberszac: tiny.cc/K1kaz3.

aankomst van de treinen en de selectie van de gedeporteerden; dit alles aangevuld met tekeningen door gevangenen van de situatie in de kampen.

Ontsnapping

Aan de zijwand is er aandacht voor het verhaal van transport nr. XX, een bijzonder transport om verschillende redenen. Drie schoolvrienden konden de trein met een vervalst rood sein laten halthouden, de deuren van een wagon openen en zo zeventien mensen laten ontsnappen. Los daarvan was een actie voorbereid door gevangenen in de kazerne, waardoor nog eens meer dan 200 mensen uit de trein konden springen: van hen werden er 26 neergeschoten door de gewapende SS’ers die meereisden, 90 personen werden opnieuw gepakt. Voor dit transport werden voor het eerst veewagons in plaats van personenrijtuigen gebruikt. Onder de gedeporteerden waren leden van het Joodse verzet, die zich met behulp van vervalste transportlijsten over de wagons hadden verspreid. In het stro op de bodem waren gereedschappen verborgen en volgens afspraak waren de deuren niet goed gesloten.

‘Hélène Zylberszac is zestien jaar geworden. Aan de foto van haar levenloze tienergezicht, prominent aanwezig aan de zijwand, kan geen toeschouwer onberoerd voorbijlopen’

Bij een lange stop op het station van Tienen wist zo een aantal mensen te ontkomen; drie van hen werden echter direct gedood, waaronder een meisje dat de volgende ochtend tussen de rails werd aangetroffen. De politie van Tienen maakte foto’s van haar lichaam en schreef een rapport. Omdat van de gedeporteerden de identiteitsbewijzen waren afgenomen, wist niemand wie ze was. Ze werd op 22 april 1943 anoniem begraven. In september 1944, na de bevrijding van België, werd haar foto samen met die van de andere twee doden gepubliceerd in de krant *La Patrie*. Haar familie herkende haar en liet haar lichaam overbrengen naar de erebegraafplaats. Hélène Zylberszac is zestien jaar geworden. Aan de foto van haar levenloze tienergezicht, prominent aanwezig aan de zijwand, kan geen toeschouwer onberoerd voorbijlopen: die is schokkend, maar tegelijk onthutsend mooi en sereen. Na deze derde tentoonstelling kan men nog naar boven voor een adembenemende wandeling langs de buitenmuur, hoog boven de stad. Buiten, naast het museum, staat een historische veewagon, ongeveer op de plaats waar de spoorlijn lag. ■